

‘Geld verdienen zal ik er nooit aan’: briefwisseling Ed. Hoornik en A.A.M. Stols, 1938-1954 / bezorgd door Anky Hilgersom. - Den Haag : Letterkundig Museum, 1999. - 562 p. : ill. ; 22 cm. - (Achter het boek, ISSN 0084-5892 ; 33)
ISBN 90-73978-72-6 Ing. Prijs: € 24,95

De jonge dichter-criticus Ed. Hoornik is geen onbekende in het literaire circuit als hij in de zomer van 1938 in contact komt met de Maastrichtse uitgever A.A.M. Stols. Hij heeft drie dichtbundels op zijn naam staan, publiceert regelmatig in een groot aantal tijdschriften, is als journalist en criticus verbonden aan het *Algemeen Handelsblad* en *Het Hollandsch weekblad* en is de kersverse redacteur van het ‘jongerentijdschrift’ *Werk*. Onder recensenten verwerft hij een reputatie als vertegenwoordiger van de Amsterdamse School, maar omdat daaraan al vrij snel de kwalificatie Du Perron-epigoon wordt gekoppeld, probeert hij zich – samen met Gerard den Brabander en Jac. van Hattum – van dit etiket te ontdoen door middel van de bloemlezing *Drie op één Perron*. Het is niet bekend waarom Hoornik zich voor de uitgave van deze bundel in juli 1938 tot Stols richt, maar de overeenkomst is snel gesloten en vormt het begin van een jarenlange samenwerking. Uit tevredenheid over de wijze waarop Stols *Drie op één Perron* verzorgt, biedt Hoornik hem zijn vierde dichtbundel *Steenen* aan, waarop Stols op zijn beurt als volgt reageert: ‘Ik hoop, dat U zult willen besluiten om in het vervolg al Uw werk bij mij uit te geven; ik voel zelf erg veel voor Uw werk, en wil er graag mijn uiterste best voor doen.’ Tussen 1938 en 1951 zal Stols tien dichtbundels van Hoornik uitgeven, alsmede de essaybundel *Tafelronde* en de bloemlezing *Twee lentes*. Al snel schakelt Stols hem óók in om zijn contacten in dienst te stellen van de uitgeverij. Gezien zijn literaire werk en connecties is Hoornik immers de aangewezen persoon om de uitgever van advies te dienen en als bemiddelaar op te treden. Als literair adviseur zal Hoornik in de hieropvolgende jaren verantwoordelijk zijn voor een belangrijk deel van Stols’ poëziefonds, en het is juist dit aspect dat de briefwisseling tussen hem en zijn uitgever interessant maakt. Als dichter mag Hoornik dan inmiddels uit de literaire canon zijn verdreven, zijn rol achter de schermen van de literatuurgeschiedenis heeft tot nog toe niet de aandacht gehad die zij verdient. De poëziewerken Helikon, Atlantis en Orpheus bieden in dit opzicht een boeiende staalkaart van Hoorniks bemoeienis met het werk van een uiteenlopend gezelschap auteurs, variërend van jonge dichters als Achterberg, Buddingh’ en Vasalis tot gevestigde literatoren als Bloem, Nijhoff en Vestdijk, temidden van een groot aantal nu goeddeels vergeten namen.

De briefwisseling heeft door dit overheersende aspect een vrij zakelijk karakter, al is de toon tussen beide correspondenten wel steeds vriendschappelijk. Maar echt persoonlijk wordt het zelden, en als dat al gebeurt, is het van korte duur. Het ontroerende begin van de brief die Stols op 29 juli 1940 schrijft over het verlies van zijn vrienden Marsman, Ter Braak, Du Perron en Slauerhoff gaat bijvoorbeeld naadloos over in een feitelijke opsomming van lopende zaken: ‘De bundel van Van der Steen zie ik gaarne tegemoet. Die van Vestdijk is nu afgedrukt. Tergast [...]’, enzovoort. En ook al gaat het overgrote deel van de brieven over hun gemeenschappelijke liefde – de poëzie –, zelden uiten de brieveschrijvers zich in lyrische bewoordingen: het draait per slot van rekening in de eerste plaats om het literaire bedrijf, en pas in tweede instantie, daaruit voortvloeiend, om de poëzie zelf. Hoorniks invloed betreft niet alleen de selectie van de uit te geven auteurs – ‘Anna Blaman heb ik geschreven. Dat meisje schrijft zeer behoorlijk proza; in haar poëzie zie ik niets’ – maar ook de daadwerkelijke inhoud en samenstelling van de door hem geredigeerde bundels, desnoods buiten de wil van de betreffende auteurs om: ‘Daar ik de redactie over de bundels heb, *kunnen* de heeren Freek van Leeuwen en Jac. van Hattum *geen* wijzigingen meer aanbrengen, tenzij ik daarin toestem. Ik ben dit niet van plan, omdat ik mijn tijd niet aan correspondentie wil verliezen’. De redacteur laat zich hierbij nauwelijks beïnvloeden door de voorkeuren van zijn uitgever – die bijvoorbeeld *wel* wat zag in het meisje Blaman –, ook al verliest hij diens financiële belang niet uit het oog: ‘Bij het samenstellen van de Helikon-reeks leg ik in de eerste plaats esthetische criteria aan, maar ik houd ook terdege rekening met de belangen van den uitgever’, zoals hij zelf schrijft.

Hier raken we een voor Stols wel heel gevoelig punt. Herhaaldelijk doet hij zijn beklag dat hij aan het uitgeven van poëzie geen stuiver overhoudt. Een bijkomende frustratie is voor hem dat auteurs, in wie hij ‘geïnvesteerd’ heeft, weinig loyaliteit jegens hun uitgever opbrengen en

met het grootste gemak overstappen naar een ‘concurrent’. Een dieptepunt in dit opzicht vormt wel de kwestie-Achterberg. Stols, die van deze dichter in hoog tempo *Eiland der ziel* (1939) en *Dead end* (1940) had uitgegeven, was juist bezig met de voorbereidingen voor de uitgave van *Thebe* in de Helikon-reeks, toen Hoornik hem alarmeerde dat Achterberg met een andere bundel (*Osmose*) naar Bert Bakker (D.A. Daamen) was overgelopen. Stols was op zijn zachtst gezegd verbolgen, ook al verdiende hij (naar eigen zeggen) niet veel aan diens bundels: ‘Ik zou het nu evenwel bedonderd vinden, als weer een auteur, waarvoor je je best hebt gedaan [...] zou wegllopen. Op die manier zou ik ertoe overgaan om nu ook maar ineens de heele hedendaagsche poëzie te laten doodvallen. Laten de heeren dan maar zien waar ze terechtkomen. Ik blijf dan doorgaan met Jany (A. Roland Holst), jou en mijn doode vrienden.’ Hoornik heeft Achterberg ervan weten te overtuigen dat het onbillijk zou zijn Stols te passeren. De dichter bood als volgt zijn excuses aan: ‘ik zie nu heel goed in, dat er naast Uw Uitgeversbelangen vooral ook loyaliteit, of misschien nog iets veel subtielers in het spel is. Nee, ik blijf mijn leven lang bij U.’ De woede van Stols en het berouw van Achterberg wekken de indruk dat alleen Achterbergs publicatiedrang de oorzaak van het conflict was. Wat echter niet direct uit de briefwisseling blijkt, is dat Achterberg ook wel enige reden had om naar andere mogelijkheden tot publicatie uit te zien, want tot dusver hadden zijn bundels bij Stols hem in financiële zin bitter weinig opgeleverd. Ook uit andere bronnen is Stols’ zuinigheid bekend. Zo schrijft C. van Dijk in zijn documentatie *Alexandre A.M. Stols 1900-1973, uitgever/typograaf* (Zutphen 1992, p. 439): ‘Dat Stols verschillende grote auteurs niet wist vast te houden was het gevolg van zijn te geringe financiële armslag. Het ontbrak hem vaak aan middelen om redelijke voorschotten uit te keren of de verschuldigde royalties snel te betalen. [...] Een aantal auteurs is niet weggelopen, maar weggestuurd. Had Stols over ruimer kapitaal beschikt en had hij een zakelijker instelling bezeten dan zouden auteurs als Du Perron, Ter Braak, Slauerhoff, Achterberg, Aafjes, Van Eyck en anderen geen behoefte aan andere uitgevers hebben gevoeld.’ In de briefwisseling echter – zowel in de inleiding als in de annotaties bij de betreffende brieven – wordt Stols’ vaak herhaalde, eenzijdige klacht nergens gecorrigeerd, integendeel: zelfs de titel van de uitgave bevestigt de door hem zo graag gewekte indruk. Hier had de bezorger naar mijn mening wel wat tegengas mogen geven.

De hiervóór geciteerde brief van Stols aan Hoornik werpt overigens nog een klein editorisch probleem op. De toevoeging ‘(A. Roland Holst)’ achter ‘Jany’ is namelijk naderhand in afwijkende zwarte inkt aangebracht, met dezelfde pen zijn de twee cursieve passages in het volgende citaat geschrapt: ‘Als Achterberg, ook buiten Helikon om wil bundelen, dan moet hij, als hij een fatsoenlijk mensch is, [...] ook zijn poëzie buiten Helikon om aan mij aanbieden. Hij kan kiezen of weggaan; maar dan ook met *Thebe*, die hij dan meteen in *Osmose* bij Daamen kan opnemen. We vinden dan beusch wel iets anders voor *Helikon*.’ De bezorger van de uitgave neemt aan dat deze veranderingen door Stols zelf zijn aangebracht en neemt de toevoeging ‘(A. Roland Holst)’ dus wel en de geschrapte zinnen *niet* op in de brief (zie p. 184 en p. 488, noot 574). Maar zou Stols tegenover Hoornik de naam ‘Jany’ hebben moeten expliciteren? Ligt het niet eerder voor de hand dat Hoornik – die in dit conflict als intermediair optrad tussen Stols, Bakker en Achterberg en hun brieven over en weer meezond (zie brief 150) – deze brief heeft laten overtuigen om hem aan Achterberg te kunnen sturen, waarbij hij de gewraakte (en voor de toch al labiele dichter uiterst pijnlijke) passages weglief? Als dat zo is – en, al heb ik geen bewijs, ik twijfel er eigenlijk niet aan (Achterberg was op dat moment in ieder geval nog *niet* familiair met ‘Jany’, zodat de toevoeging voor hem wél zin had) –, dan hadden de geschrapte passages gewoon in de brief moeten worden opgenomen, en dient Stols’ reactie niet als ‘vervolgen’ te worden gekwalificeerd (zoals ik hierboven schreef), maar als ‘furieus’.

De annotaties bij de brieven zijn in deze uitgave zorgvuldig en vrijwel volledig: er blijven maar weinig zaken onopgehelderd. Wel is het zo dat in een aantal gevallen naar mijn smaak wat teveel informatie wordt gegeven: als Hoornik Stols bijvoorbeeld een lijst stuurt van recensenten aan wie een exemplaar van *Drie op één Perron* moet worden gestuurd (brief 7), dan worden bij elke criticus (zie noten 19-33) behalve personalia en een korte karakteristiek óók de voorgeschiedenis van zijn of haar betrokkenheid bij het desbetreffende periodiek medegedeeld (wat nog merkwaardiger aandoet als na zeven regels over Vestdijk wordt vermeld dat niet *bij* maar Marsman de bundel in de *NRC* zou aankondigen). Dit stramen wordt keer op keer herhaald en

consequent is het dus wel, maar wat mij betreft had het hier en daar wel iets spaarzamer gemoen (vooral ook omdat het in de briefwisseling wemelt van de recensenten). Een klein praktisch bezwaar is dat de annotaties achterin de uitgave zijn gezet en doorlopend zijn genummerd, zodat de lezer veel moet bladeren en vrij snel de tel kwijtraakt met 1162 nummers. Ze hadden met gemak onder de briefteksten geplaatst kunnen worden: de veelal korte briefjes, die elk op een nieuwe pagina beginnen, laten daarvoor meer dan voldoende ruimte open.

Daarmee kom ik ten slotte op de typografische vormgeving van de uitgave. Om kort te gaan: die is er niet, als we tenminste Stols' opvatting over boekverzorging – de 'grootst mogelijke leesbaarheid' gepaard aan een 'tot lezen uitnodigend aspect' – als uitgangspunt nemen. Toegegeven, Stols was niet de meest vooruitstrevende op dit gebied, maar de wijze waarop *Geld verdienen zal ik er nooit aan* is 'gemaakt', gaat wel alle perken van typografisch fatsoen te buiten (terwijl de reeks Achter het Boek verder juist zo prachtig is uitgevoerd). Het begint al bij het omslag: aluminium-kleurig, met een haast macabere röntgenfoto van Hoorniks (toch al niet fraaie) kop, waarop in schreeuwerige oranje belettering de titel is geplakt. Dan het binnenwerk, met de in te kleine, vette schreeflozen gezette inleiding, de afwisselend vet en mager gedrukte briefteksten, de onzalige schikking van de foto's (werkelijk geen enkele foto staat bij de corresponderende brief maar soms liefst vijftig tot honderd pagina's verderop), en ga zo maar door. Het is 'er steeds geheel naast', om met Stols te spreken. De uitgave mag dan recht doen aan de adviseur-redacteur Hoornik, zij is bepaald geen eerbetoon aan de uitgever-typograaf Stols.

Peter de Bruijn

Poëzie is niet een spel met woorden : de criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten / Micky Cornelissen. - Nijmegen : Vantilt, cop. 2001. - 234 p. ; 22 cm. Ook verschenen als proefschrift Amsterdam, 2001. ISBN 90-75697-56-2 Prijs: € 20,50

In *Poëzie is niet een spel met woorden*, het proefschrift dat Micky Cornelissen het vorig jaar verdedigde, wordt de vraag opgeworpen in hoeverre Willem Kloos in zijn rol als criticus een vernieuwer was. Dat is een interessante vraag, die niet alleen doordringt in de kern van wat al snel de Beweging van Tachtig ging heten, maar ook impliciet een meer algemene kwestie raakt, namelijk die van de geschiedschrijving van de letterkunde. Het is een kwestie die ruim tien jaar geleden weer opspeelde naar aanleiding van Ton Anbeeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, waarin de normveranderingen van conventiesystemen uitgangspunt waren voor het in kaart brengen van de literatuurgeschiedenis (Anbeek 1990: 14-19).

De discussie richtte zich destijds (afgezien van het verwijt dat Anbeek in dit handboek de gehele Vlaamse literatuur links liet liggen) vooral op de vertekening die optreedt bij een dergelijke reconstructie, die immers schrijvers en boeken over het hoofd ziet dan wel een secundaire plaats toekent als zij geen deel uitmaken van zo'n algemene conventie-verandering. Met andere woorden, schrijvers die tot een beweging behoren en al dan niet door eigen toedoen herauten van de vooruitgang werden, worden belangrijker dan hun werk zelf soms rechtvaardigt. Dat is in feite wat het proefschrift van Cornelissen met betrekking tot Kloos gedetailleerd laat zien.

Poëzie is een spel met woorden is een wat braaf opgezet boek. Om te onderzoeken in hoeverre de criticus Kloos een vernieuwer of eerder een navolger is wordt gekeken naar de vraag, 'welke literaturopvatting door Kloos in zijn kritieken werd uitgedragen en hoe zijn opvattingen zich in de loop der jaren hebben verhouden tot die van contemporaine critici' (p. 10). De schrijfster merkt terecht op dat dit onderzoek een pendant is van het proefschrift van Jacqueline Bel (*Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Een receptie-historisch overzicht van het proza tussen 1885 en 1900*, Amsterdam 1993) dat een vergelijkbare correctie op de canonisering van de Tachtigers bevat. Cornelissen onderscheidt bij Kloos drie periodes in zijn kritisch proza: die van Kloos' debuut tot aan de oprichting van *De nieuwe gids* (1879-1885); die van het eerste stadium van dit tijdschrift (1885-1893); en ten slotte die van de vijf jaar na de wedergeboorte van *De nieuwe gids* (1895-1900).

Dat is een heldere indeling, maar omdat elke periode eerst het kritisch werk van Kloos inventariseert en het daarna vergelijkt met dat van tijdgenoten, komt het boek in een keurslijf